

Weerklank

Bij de verschijning van een liedbundel voor de hervormd-gereformeerde eredienst

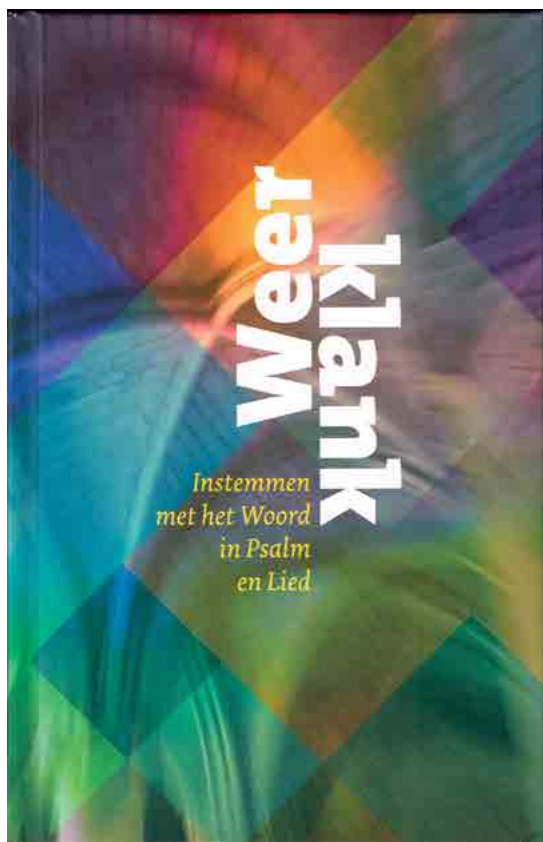
Jan Smelik

Op 21 april jongstleden vond in de prachtige Joriskerk van Amersfoort de presentatie plaats van de bundel *Weerklank. Instemmen met het Woord in Psalm en Lied*. De liedbundel, een initiatief van ds. A. Schroten, is samengesteld door een redactie bestaande uit 8 predikanten, 1 neerlandicus, 1 onderwijzeres en 2 organisten uit hervormd-gereformeerde kring. Het liedboek is bestemd voor de kerkdiensten van gemeenten die zich tot de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland rekenen.

Het liturgische landschap in deze gemeenten is de laatste decennia ingrijpend aan het wijzigen. Natuurlijk zijn er gemeenten waar weinig liturgische ontwikkeling is en die zich dus beperken tot het niet-ritmisch zingen van psalmen in de berijming 1773. Maar een toenemend aantal gemeenten sluit zich in meer of mindere mate aan bij de liturgie van de midden-orthodoxie, of gaat meer richting evangelische liturgie.

Wanneer hervormd-gereformeerde gemeenten gezangen gaan zingen, wordt vooral gebruik gemaakt van de bundel *Op Toonhoogte*, een uitgave van de Hervormd-Gereformeerde Jeugdbond. Maar deze bundel bevat veel repertoire dat niet passend geacht wordt voor kerkdiensten. Bovendien bleken kerkenraden uit diverse bundels te selecteren, waardoor de eenheid in de kerkzang verloren ging. Met deze bundel hoopt de redactie een 'nieuwe eenheid' te krijgen.

Natuurlijk zou het prachtig geweest zijn wanneer hervormd-gereformeerden het *Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk* zouden gebruiken met desgewenst een aanvullende bundel, maar de kans daarop was en is heel erg klein. De stap naar het zingen van gezangen is al heel fors, laat staan als dat ook nog eens moet gebeuren uit een bundel waarin niet enkel repertoire staat dat gereformeerden kunnen en willen gebruiken. Het is te

prijzen in de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklid dat zij de redactie van *Weerklank* toestond te selecteren uit het *Liedboek* en uit het *Liedboek voor de kerken*. Een belangrijk obstakel voor gereformeerde bondsgemeenten om de gereformeerd-verantwoorde liederen uit de ISK-bundels te zingen, was daarmee opgeruimd.

Rubricering

Wat de indeling betreft – zie kader hieronder – biedt de bundel een mengeling van hoofd- en subrubrieken die gebaseerd zijn op tijd (bijv. kerkelijk jaar, morgen en avond), dogmatiek (bijv. geloven, belijden), ethiek (bijv. dienen), pastoraat (bijv. zorg en verdriet) en doelgroepen (liederen voor kinderen). De keuze en benamingen van een aantal rubrieken is mij niet geheel duidelijk. Zo vraag ik me af wat de subrubriek ‘Op de drempel van kerk en koninkrijk’ nu precies inhoudt.

De rubriek ‘Liturgische momenten en bijzondere dagen’ bevat onder meer een onderrubriek met de catechetische drieslag geloof, gebod, gebed. Deze subrubriek had misschien beter ondergebracht kunnen worden in de hoofd- of subrubriek ‘Liederen van belijden’. Tenzij de redactie bedoelt dat bijvoorbeeld de berijmingen van het Apostolicum of van de Decaloog in de kerkdienst gezongen worden ter vervanging van de gesproken versie, maar dat betwijfel ik.

Niet gelukkig vind ik de keus voor een aparte rubriek met kinderliederen. Wanneer je een bundel voor liturgisch gebruik samenstelt, moet je mijns inziens de eenheid in de gemeente niet ondermijnen door repertoire voor een bepaalde doelgroep afzonderlijk te presenteren. Dit nog afgezien van het feit dat heel veel liederen uit deze rubriek zonder problemen ook door volwassenen meegezongen kunnen worden.

Herkomst liederen

Onomstreden is bij hervormd-gereformeerden dat psalmen het primaat hebben en dat dit zo moet blijven. Omdat het taalkleed van de *Statenberijming* uit 1773, die in de gereformeerde bondsgemeenten doorgaans gebruikt wordt, steeds meer kritiek en vervreemding oproept, komt *Weerklank* met een alternatieve berijming, samengesteld uit diverse bestaande berijmingen. Uit de *Berijming 1967* komen 57 berijmingen, terwijl er 86 psalmen uit het *Gereformeerd Kerfboek* genomen zijn. Tevens zijn er berijmingen opgenomen van onder anderen A. Schroten, Jan Pieter Kuyper en H. van 't Veld. Bovendien zijn 26 psalmen voorzien van tweede berijming, vaak op een andere melodie. Wat mij betreft had men de *Berijming 1967* integraal opgenomen. Inderdaad is het taalkleed ervan verouderd, zoals in de Verantwoording gesteld wordt, maar desondanks blijft deze berijming naar

Rubricering bundel *Weerklank*

Psalmen

Bijbellieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

Lieder

mijn mening in taalvirtuositeit en zeggingskracht de andere, hedendaagse berijmingen nog steeds de baas.

Na de psalmen volgen 618 gezangen die bijna allemaal uit zo'n dertig verschillende bundels geselecteerd zijn. Zo'n 135 liederen daarvan komen ook in het *Liedboek voor*.¹⁾ Uit het *Liedboek voor de kerken* zijn bijna vijftig liederen geselecteerd. Het betreft gezangen die niet in het *Liedboek* zijn opgenomen, en vaak gaat het trouwens ook om liederen die helaas niet in de nieuwe editie van het *Gereformeerd Kerkboek* (2016) komen, maar die wel waardevol zijn voor de gereformeerde eredienst. Voorbeelden zijn 'Gethsémané, die nacht moest eenmaal komen' (LvK gez. 180, *Weerklank* gez. 142), 'Leer mij, o Heer, uw lijden recht betrachten' (LvK gez. 177, *Weerklank* gez. 153), 'O God, die naar uw strenge wet' (LvK gez. 338, *Weerklank* gez. 312) en 'Eeuwig Woord, U willen wij bezingen' (LvK gez. 476, *Weerklank* gez. 426). Uit het *Gereformeerd Kerkboek* (2006) zijn zo'n 15 liederen geselecteerd, diverse keren met een andere melodie, waarbij ik soms een reden kan vermoeden maar vaker niet. Het aantal 'opwekkingsliederen' en liederen die daaraan verwant zijn, bedraagt een kleine dertig. Daaronder bevinden zich vooral de 'toppers' die ook in het *Gereformeerd Kerkboek* staan. Tevens zijn er een paar liederen van de band Sela (gez. 441, 443) opgenomen. Een belangrijke leverancier aan *Weerklank* is André Troost, van wie de redactie zo'n zestig liederen uitkoos. Twee redacteuren van de bundel, ds. A. Schroten en de neerlandicus H. van 't Veld, leverden – vaak als duo – nieuwe vertalingen en hertalingen. Van laatstgenoemde zijn alle 52 catechismusliederen in de bundel geplaatst. Ik heb weinig met deze berijmde dogmatiek-liederen, mede omdat ze hun poëtische zeggingskracht wel erg laag is. Ik vraag me ook af of zulke liederen hun didactisch-catechetische doel bereiken, of deze teksten dus in het geheugen van mensen blijven hangen.

1) Hierin begrepen zijn ook de liederen waarbij onderaan vermeld wordt dat ze uit het *Liedboek voor de kerken* genomen zijn, maar die ook in het *Liedboek* staan (gez. 84, 119, 158, 178, 218, 245, 254, 309, 320, 326, 429, 430, 455, 458, 470, 477, 503, 521 en 525) en de liederen die terecht een andere bronvermelding hebben maar die ook in het *Liedboek* staan.

Hertalingen

Het is momenteel een *hype* om Nederlandstalige liederen uit vorige eeuwen te hertalen omdat het taalkleed van die liederen verouderd is. Alle goede bedoelingen ten spijt vind ik de resultaten zelden geslaagd. Bepaalde liedteksten met hun specifieke taalkleed zijn onlosmakelijk verbonden met de geloofsbeleving uit hun ontstaanstijd en met hun geschiedenis.

Bovendien creëren we een eenvormige en eentonige taligheid in ons liedrepertoire die geestdodend is. Laten de vogeltjes uit de kerkgeschiedenis zingen zoals ze gebekt waren. Waarom moet Jan Scharp zich ontdoen van zijn achttiende-eeuwse taalkostuum ('Alle roem is uitgesloten! Onverdientde zaligheên') en zich kleden in het eenentwintigste-eeuwse taalmaatpak van André Troost: 'Eigen roem is uitgesloten: alle lof aan God alleen!' (*Weerklank* gez. 424a)? En dan heb ik het nog maar niet over het feit dat hertalingen veelal ook inhoudelijk accenten verleggen. Wanneer je een achttiende-eeuws lied talig niet meer te pruimen vindt, maak dan zelf iets nieuws, al dan niet met gebruikmaking van gedachten en thema's van het oorspronkelijke lied.

In de bundel *Weerklank* gaat er bij de hertalingen hier en daar wel eens wat mis in de woord-toonverhouding. Om daarvan een voorbeeld te geven: in de bekende kerstpsalm van Nicolaas Beets ('Daar is uit 's werelds duistre wolken') is de regel 'En jij, mijn ziele! bidt het aan' gewijzigd in: 'En jij, mijn ziel, bid het nu aan!' (*Weerklank*, gez. 17). Het lijkt een onbetekenende modernisering, waarmee zowel de 'gij'-aanspraak als de 'ziele' geëlimineerd is. Totdat je het gezang gaat zingen, dan ontdek je dat er een erg lelijke woord-toonverhouding ontstaat met de nieuwe tekst doordat niet het woordje 'bidt' maar 'het' door de melodie eruit gelicht wordt:

De tekstmodernisering is trouwens wat inconsequent doorgevoerd in de bundel. De ene keer moest bijvoorbeeld de *gij*-vorm verdwijnen als aanspraak voor een mens, maar in een ander lied

worden mensen wel weer met 'gij' aangesproken (bijv. gez. 342).

Kerk van alle tijden

In de Verantwoording (blz. 1163) lezen we dat de redactie gestreefd heeft dat de bundel de breedte van de wereldkerk vertegenwoordigt, uiteraard voor zover men de liederen uit de schat van de kerk van alle tijden niet strijdig vond met de gereformeerde confessie.

Deze breedte is loffelijk en waardevol, helemaal in ons ik-tijdperk, waarin bovendien vaak alleen het hier-en-nu geldt. Nergens wordt de katholiciteit van de kerk duidelijker hoorbaar dan wanneer de kerk doet waartoe zij bestaat: het lofprijzen. Het kerklied overbrugt en verbindt generaties heiligen die ons zijn voorgedaan, en die via hun lied nog tot ons spreken en van hun geloof getuigen.

In *Weerklank* komen we liederen uit alle eeuwen tegen, zij het dat de voorreformatorische periode karig vertegenwoordigd is. Verreweg de meeste van de belangrijkste protestantse liederen uit de afgelopen eeuwen zijn opgenomen, en dat vind ik een grote verdienste van de redactie.

Toch mis ik nog een paar *evergreens* die in deze bundel - ook vanuit gereformeerd gezichtspunt - wel opgenomen hadden kunnen worden. Als voorbeelden noem ik Luthers paaslied 'Christus lag in de dood terneer', die in het *Liedboek* (618) een prachtige nieuwe vertaling van Jaap Zijlstra heeft, 'God in de hoog' alleen zij eer' (LB 302) van Nikolaus Decius, "Op waak op", zo klinkt het luide' (LB 749) van Philipp Nicolai en 'Jezus, mijn verblijden' van Johann Franck.

Opvallend vond ik dat de bundel vrij veel repertoire bevat dat rond 1900 erg geliefd was, maar dat in grote delen van de orthodox-protestantse wereld in rap tempo in de vergetelheid raakt. Ik noem als voorbeelden het zendinglied 'Roep uit aan alle stranden' (gez. 269) van Nicolaas Beets en het lied 'Ga niet alleen door 't leven', waarvan de tekst destijds en ook nu in *Weerklank* (gez. 505) ten onrechte toegeschreven wordt aan ds J.H. Gunning (het is oorspronkelijk een Duits lied van ds. E. Quand, waarbij Gunning een melodie schreef).

Kerkmuzikaal passend

Bij het selecteren had de redactie vier criteria/uitgangspunten: de liederen moeten bijbels zijn, ze moeten in overeenstemming zijn met de gereformeerde belijdenis, tekstueel een goede kwaliteit hebben en kerkmuzikaal passen binnen een gereformeerde liturgie. In de Verantwoording worden deze criteria helder toegelicht.

De meeste uitgangspunten (selectiecriteria) van de redactie zijn in het verre en recente verleden ook in andere gereformeerde kerkverbanden verwoord. De inhoudelijke criteria zijn onomstreden, maar leveren bij het hanteren doorgaans toch discussies op. Daarbij speelt vaak een rol dat men in een lied allerlei dogmatische aspecten meent te missen.

Het uitgangspunt van de *Weerklank*-redactie dat de liederen kerkmuzikaal moeten passen binnen een gereformeerde liturgie, hebben andere gereformeerden nooit zo expliciet als richtlijn genomen. Dit criterium hangt bij de hervormd-gereformeerde redactie nauw samen met haar visie op de 's zondagse eredienst, die gekarakteriseerd kan worden door de noties ontzag, heiligheid, vrijmoedigheid, innerlijke rust. Ik vind het een verademing binnen het gereformeerd-protestantisme deze opvatting te horen, die bovendien heel concreet handen en voeten krijgt door bepaalde liedgenres en muziekstijlen niet in de eredienst te willen gebruiken. Want als ik het goed zie, verdwijnen deze noties in de kleine gereformeerde kerkverbanden in rap tempo naar de achtergrond ten gunste van een vrome gezelligheid.

"De kerk mag een plaats zijn waar wij even worden opgetild uit het alledaagse en waar een andere muziekstijl klinkt dan wij de hele week al horen," zo lezen we in de Verantwoording.

Het criterium laat maar weer eens zien dat keuzen op het gebied van de liturgische muziek - uiteraard binnen de context van onze tijd en maatschappij - altijd samenhangen met geloofsinhoudelijke aspecten, met onze visie op (de relatie tussen) God en mens, met opvattingen over kerk en theologie.

Muziek

De muziekgravure is vrijwel onberispelijk en de melodienotatie is over het algemeen goed verzorgd. Gelukkig is ervoor gekozen de notatie-principes te volgen die in het *Liedboek* aangehouden

zijn. Melodieën tot circa 1650 zijn dus mensuraal genoteerd, de melodieën uit de periode daarna in maatsoorten, wat ook geldt wanneer men een latere variant van een oorspronkelijk zestiende-eeuwse melodie gekozen heeft (bijv. gez. 424b, 473). Dat een aantal melodieën van vóór 1650 toch anachronistisch in een moderne maatsoort gepropt is (bijv. ps. 88a, gez. 75, 440), zal per abuis gebeurd zijn en wordt hopelijk in de tweede druk gecorrigeerd.

Op een aantal punten zou de notatie verbeterd kunnen worden. Om aan te geven waar ik dan aan denk noem ik de volgende voorbeelden.

Bij gezang 168 ('De dag rijst rood in het verschiet') staat een latere, isometrische versie van 'Herr Jesu Christ, dich zu uns wend' (*Liedboek* 209). Deze is genoteerd in halve noten, zonder maatteken en -strepen. Soortgelijke isometrische melodieën zijn elders in de bundel terecht in maatsoorten en overwegend kwartnoten genoteerd. Ter wille van een consequente notatie zou dat ook bij deze melodie beter geweest zijn. Hetzelfde geldt ten aanzien van de melodienotatie van "'k Wil U, o God, mijn dank betalen' (gez. 169, 211, 525).

De achttiende-eeuwse Franse *noë*²⁾ 'Zeg eens

2) De bronvermelding onder het lied ('traditioneel') voor tekst en melodie is te summier, zowel in het *Liedboek* als in *Weerklank*. Tekst en melodie zijn van een Frans kerstlied uit de achttiende eeuw. De vertaling is van mej. K. de Graaf (de secretaresse van ds. H. Hasper).

herder, waar kom jij vandaan' kan veel beter in een tweekwartsmaat en in kwarten en achtsten genoteerd worden, zoals in het *Liedboek* 485. De notatie in *Weerklank* (vierkwartsmaat, halve noten en kwartnoten) suggereert een te gedragen, laag tempo dat niet past bij de lichtvoetigheid van zo'n Frans volkslied-melodietje.

Jammer is de keuze voor de latere melodieversie van de lofzang van Zacharias (*Weerklank* gez. 48). De notatie uit het *Gereformeerd Kerckboek*, waaruit de berijming is overgenomen, zou een flinke stap in de goede richting geweest zijn. Dat de voorlaatste noot in regel 6 is verhoogd, levert een merkwaardige inconsequentie op ten

opzichte van principes die bij andere zestiende-eeuwse melodieën in *Weerklank* terecht aangehouden zijn.

Besluit

Toen de Gereformeerde Kerken in Nederland in 1933 hun gezangenbundel uitbreidde, gebeurde dat na veel strijd met bijkomende ellende. Bovendien ging het om een heel summiere uitbreiding. De hervormd-gereformeerden gaan gelukkig een andere weg: discussie is er zeker over dit onderwerp, maar de verhitte hardheid en verbeterheid waarmee de gezangenstrijd pro en contra gevoerd werd in de kerken van de Afscheiding en Doleantie, ontbreken hier gelukkig.

Een verschil met de Gereformeerde Kerken is ook dat er meteen een volwaardige bundel met een zeer ruime selectie gepresenteerd wordt. Je zou wensen dat de Gereformeerde Kerken in de jaren dertig en de vrijgemaakt-gereformeerde kerken in de jaren zeventig zich ook meteen een bundel hadden gegund waarin de lofzang van de kerk van alle tijden en voor alle (liturgische) tijden bijeen verzameld was. Misschien is deze omvangrijke bundel bij de hervormde-gereformeerden mede mogelijk omdat hij geen project van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond is, maar een particulier initiatief. Desondanks hoop ik dat de bundel in de gereformeerde bondsgemeenten goede weerklank zal vinden.